

A nemzeti identitás kritikájának veszélye*

LÁSZLÓ ÖLLÖS

The Danger of Criticizing National Identity

Keywords: national identity; cracking sense of belonging; modern nation; strategies; national division; absolute value

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v27y2025i4.01>

A probléma

A nemzeti identitás kritikája a közép-európai nemzetek esetében (is) feltételezhetően azt a félelmet kelti, hogy a maguk nemzetének összetartozása megroppan. Olyannyira belebonyolódtak különféle megalkuvásaik nyilvános népszerűsítésébe, hogy az identitás saját nemzeti közvéleményük előtti nyílt kritikája a nemzeti együvé tartozás alappiléreit ingatná meg.

Ez az álláspont tulajdonképpen azt demonstrálja, hogy a 21. században új elképzelésük a nemzeti identitás továbbfejlesztéséről nincsen. Ma is a régi keretein belül akarják és tudják elképzelni a világot. Ebben építették fel. Értékrendje és hatalmi rendszere a nemzeti harc – benne az egymás elleni harc – eseménysorában csiszolódott.¹ Megbontására az egész rendszer elleni fenyegetésként tekintenek.

Ám, ha bemutatható, hogy szó sincsen az egész kulturális rend szétveréséről, sőt éppen a tovább élését lehetővé tevő változtatások tervezetét látják, és a folyamat a legtöbbjüknek teret nyitna, méghozzá újat, akkor kíváncsisággá változhat a félelem.

* A tanulmány a Fórum Kisebbségkutató Intézet Identitás és önszerveződés a szlovákiai magyar társadalomban c., a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott projektjének keretén belül készült. A tanulmány elkészítését a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja is támogatta.

1 A konfliktusok célja az ellennek való ártás és a semlegesítése. (Horovitz 2000, 95. p.)

Egyre világosabban látható az EU mostani helyzetének súlyossága. A vita javarészt szerkezeti kérdésekről folyik, ám az EU polgárainak effektívebb életviteléről alig. Itt, Közép-Európában különösképpen élő ez a probléma.² Hiszen a térség folyamatosan az elmaradás és a felzárkózás közt ingadozott.³ Az 1989 utáni időszak a felzárkózás új lehetőségeként jelent meg. Ám akit elméletileg utolérne – Nyugat-Európa –, éppen elmaradó-félben van a globalizáció versenyében. Emellett olyan szerkezetben működik, amelyben javarészt a különféle államszövetségek, csoportok és vagyonos magánszemélyek nyomásgyakorló képességétől függ, miről és hogyan dönt. Európai nép ugyanis nincs.

Márpedig a modern nép kialakulása az utolsó évszázadok európai államaiban egyben a szabadság és az egyenlőség fejlődésével is együtt járt. Ezek az értékek teret nyitottak az emberi kreativitásnak, s általa a világ más részeinél gyorsabb fejlődésnek. Megszületik a politikai közösség, a modern démosz. A demokrácia legfontosabb előfeltétele.

A folyamat persze elkezdhető volna. A közös közép-európai összetartozás meggyőződésének kifejlődéséhez a közvéleményeiket kellene megnyitniuk a másik fél előtt. Át kellene gondolni és továbbfejleszteni azoknak az eszméket, illetve néhány esetben újrafogalmazni, amelyeket már megalkottak ebben a térségben, és amelyek a mai világunkban nyújtanak igazodási pontokat.

Szlovák–magyar viszonylatban a felek eddigi ajánlatai világosan mutatják álláspontjuk lényegét. A radikális magyar ajánlat nemzeti vonatkozása úgy hangzott, hogy Szlovákia biztosítsa magyar kisebbségének minden szükséges jogát az autonómia különféle formáit is beleértve, amelyek a nemzeti fejlődésükhöz szükségesek. Ezekkel állítsa meg asszimilálásukat, és Magyarország a legszorosabb szövetségeseinek egyikévé válik.

A radikális szlovák ajánlat pedig oly módon foglalható össze, hogy Magyarország ne befolyásolja a szlovákiai magyarok politikai életét, és ne követeljen olyan engedményeket Szlovákiától, amelyekre az biztonságpolitikai kockázatként tekint. Azaz mondjon le bármilyen kollektív jog igényléséről a szlovákiai magyarok számára, főként olyanokról, amelyek területi vonatkozással járnak. Sőt, érdemben ne is támogassa a magyar kisebbséget.

A mérsékelt változat törvény által nem garantált, ám politikailag gyakorolható döntéshozatali lehetőséget ad a magyaroknak néhány korlátozott területen. Míg a másik, radikális álláspont ezt sem kínálja. Sőt, a felépített intézményeket és jogokat is csorbítani próbálja.⁴ De van olyan magyar álláspont is, amely tudomásul veszi a szlovák álláspontot, és hallgat a témáról, kerülve a politikai feszültséget. Az első pillantásra a két

2 A fogalom jelentéséről lásd: Romsics 2020, 22–35. p.

3 Lásd: Ormos 2007, 11. p.

4 A legkiáltóbb példája a Beneš-dekrétumok ismételt alkalmazása a Szlovák Földalap részéről. Lásd: Czímer Gábor: *Beneš-dekrétumok: az állam mindenáron bevégezné a földelkobozást*. Új Szó, 2024. július 17. A nyelvi jogok kérdésében lásd: Szilvási Tibor: *Lukáš Machala meglátta magyarul kiírva, hogy Zselíz, és begerjedt tőle*. Paraméter, 2025. október 25.

szemléletmód abban különbözik, hogy míg a radikális magyar álláspont a kisebbség fennmaradásának feltételei köré rendeződik, azaz ennek a szempontnak alakítja lényegét, addig a szlovákot vélt biztonságpolitikai megfontolások mentén fogalmazták meg. Fokozataik különbözhetnek, ezért beszélhetünk radikálisabb és mérsékeltbb stratégiákról. A keményebbek intézményrendszerének határozott hatalmi eszközökkel történő gyors felszámolását szorgalmazza. A mérsékeltnek elég a nemzeti egyenlőtlenség fenn tartásával elérhető folyamatos asszimilálásuk. Ebbe belefér a térségen belüli gazdasági együttműködés, sőt egyes konkrét ügyekben a politikai is.

Magyar oldalon pedig a nyomásgyakorlás és a szövetségi politika közt ingadoznak a felek.⁵ A megegyezési próbálkozásaik a politikai együttműködéstől a közös gazdasági érdekek hangsúlyozásán keresztül a történészek találkozásáig terjedtek. Ám ezek a nemzetfelfogásaik különbözőségeiket nem tűntették el. Így együttműködésük is érdekvezérelt maradt. Lényegileg a nemzeti konfliktus szükségszerűségének elméletében gyökereznek. Eszerint a jelentős magyar kisebbség megléte a határ mentén az enyhébb szlovák felfogásban is potenciális fenyegetésként értelmezendő. Sajátos értékek nem kapcsolják őket az alapértékeiken nyugvó szoros szövetségbe.

Az a kérdés tehát, hogy évszázados nemzeti konfliktusai, sőt a jelenben is fennálló nemzeti ellentétek ellenére lehetséges-e köztük az ilyen kapcsolat. A kérdés összekapcsolódik a közép-európai összetartozás újjászületésével. A magyar–szlovák nemzeti megbékélés nélkül ugyanis aligha kaphat új életképes formát. Ám a nemzeti megbékélés csak akkor lehetséges, ha a régi helyett újat is kínál. Az eddigi fejlődési potenciálnál jobbat.

A meghirdetett szlovákiai kockázat úgy hangzik, hogy Szlovákia déli részének elcsatolása az országot életképtelenné tenné. Ez az állítás tulajdonképpen azt tartalmazza, hogy a magyarlakta vidékek elvesztése az egész országot semmisítené meg. Márpedig a nemzeti harc törvényszerűségének elve alapján a szlovákiai magyarok kollektív jogai az ország egységének végét jelentenék. Aki tehát nem akadályozza minden lehetséges eszközzel a magyarok kollektív jogainak megszerzését, az az egész ország létezését fenyegeti.

A logikailag szabályos következtetéssel szemben mindmáig nincs olyan ellenérv, amely teljes egyértelműséggel oszthatna el minden gondosan ápolts és táplált félelmet. Az ellenérvek ugyanis legfeljebb a következtetési rend egyes állításait próbálják megcáfolni. Már amennyiben nem fenyeget a félelem további erősödése éppen az érvelés nyomán. Ha például azt bizonygatná az ember, hogy ha a magyarlakta területeket el is veszítené az ország, akkor mai világunkban nyilvánvalóan továbbra is ország maradna, ebből nem azt hallanák ki, hogy az eredeti állítás helytelen, hanem hogy az ország életképessége mellett érvelő személy szeparatista. Amennyiben pedig azzal argumentál, hogy számos más

5 1989 után kétféle stratégia alakult ki a szlovákiai magyarok körében. Az egyik a nyomásgyakorlás, a másik a demokrácia építésében való részvétel erejére épített. Egyik sem eredményezett lényegi változást a szlovák–magyar viszonyban.

európai országban és a világ más részein is számos autonómia létezik, akkor azonnal a rosszul működők példáit kezdik emlegetni a kollektív jogok ellenzői. Mutatva, hogy íme, a szeparatizmusnak bizony vannak példái, azaz ilyen irányba fordulna a jövő.

A biztonságpolitikai szempontot a más irány lehetősége nem írja felül, hiszen ellentéte is lehetséges. Ennyi, azaz a lehetőség, elég. A vádlók pedig a jóakarásban és hűségben aligha bíznak, hiszen – amint jellemeztük – ismerik önmagukat.

Ebben a helyzetben egy megoldás marad: saját szuverenitásuk erősítése és érdekszövetségek kötése. Céljuk az erőegyensúly megtartása, illetve a maguk javára fordítása, amint erre lehetőséget látnak. A bizalmatlanság így még együttműködésük esetén is megtartható és – ami még fontosabb – megtartandó.

Éppen emiatt a nemzeti elválasztást⁶ tovább kell éltetni, legfeljebb imitt-amott hozzáigazítva az éppen aktuális szövetségkötéshez. Olyan kulturális mozgás azonban, amelyik egy politikai közösségbe forrasztaná a feleket, még a legszorosabb szövetségesek közt sem engedhető meg. A hagyományos vezetőréteg elképzelni sem nagyon tudja a módját.

Nilvánvalóan jelentős változásokra volna szükség a feleknél. És ezeket közösen kellene végrehajtaniuk. Az egyik probléma: a felek együtt sem válnának nagyhatalommá. Legfeljebb közepes erőnek számíthatnának. Továbbá Szlovákia ma is szoros kapcsolatokat ápol Csehországgal. A kapcsolatnak ma is fontos eleme a 2. világháború utáni etnikai tisztogatások közös nemzetközi védelme. Ám együtt még így is jóval erősebbeké válhatnak, mint önmagukban. A megegyezés nyilvánvalóan fontossá válna a térség egésze számára. Véget vetne annak a bizonytalanságnak, ami a térséget uralta az elmúlt évszázadokban és elvezethetne egy új közép-európai hatalom születéséhez, de most már polgárainak nemzeti szabadságára és egyenlőségére, valamint nemzeteinek összetartozására épülve. Együtt olyan értékrendet és szerkezetet teremtenének, amely növekvő politikai és gazdasági súlyán túl kulturális erővel is bírna. Ez pedig új tekintéllyel ruházná fel őket az Európai Unióban. A ki-ki által többé vagy kevésbé lebecsült posztkommunista világból átemelné magát egy példát mutatóba.

Persze felmerülhet, és bizonyára fel is merül, hogy a fejletlenebbek nem tehetnek ilyet, illetve erre egyszerűen nem képesek. Ám több példa is van az ellenkezőjére. Ha nem volna, akkor Immanuel Wallerstein állításának alapja, a fejlődési régiók vándorlása sem történe meg.⁷ Csakhogy ez a folyamat nemcsak a múltban, hanem korunkban is zajlik. Nélküle nem emelkedhetek volna fel az emberi kultúra újabb és újabb központjai, éppen annak alapján, hogy lényegileg más választ adtak koruk legfontosabb problémájára.

6 A nemzeti elválasztás a nemzetek közvéleményeinek egymástól való kulturális elválasztása.

7 Immanuel Wallerstein ismert koncepciója, a fejlettség területi vándorlása az emberi történelem során. A fejlődési centrum nem marad egy helyen: elmaradott, perifériális régiók centrálissá válhatnak, centrálisak pedig perifériává.

Az hát a kérdés, hogy térségünk megpróbálkozik-e vele. Oly sok történelmi kudarc után persze, de azok annyit mutatnak, hogy legfeljebb egymás rovására érhetnek el valamit. És még az is kérdéses. A valódi győztes a térség felett dominanciát szerzett hatalom lett.⁸ Csak az ő bukása nyitott új lehetőséget, és azokkal a térség államai mind ez ideig oly módon éltek, hogy az újabb és újabb hatalmak mellé álltak, illetve oda kényszerítették őket.⁹

Ezek az országok így az egyes vezető csoportjaik egymás közti küzdelmeibe bonyolódtak, akiket az egyik vagy a másik nagyhatalom segített a hatalomba, meg persze azokéba, akiket nem. A küzdelemnek fontos kulturális következményei voltak. Azok, akik külső erők segítségével kerültek hatalomra, az ő értékrendjét terjesztették, saját magukat igazolva. Hozzá kötik a szomszéd kultúrájának ellenzését a vele vívott nemzeti harc okán, de legalábbis szelekcióját, ha éppen közösek az érdekeik.

A helyzetet jól jellemezi Bibó István szlovákiai sorsa. A magyar gondolkodót bemutatják ugyan Szlovákiában, de nem vált a széles nyilvánosság által ismert személyé, és a korábbi államfelfogás sem változott meg az országban. Azaz Bibó megjelenik szlovákul (Bibó 1996), ám gondolatai néhány konferenciánál tovább nem jutottak. Tömegtájékoztató eszközökben széles teret kapó nyilvános vita nem folyt nézeteiről, jelentős szlovák politikai pártok nem építették be azokat programjaikba. Általánosabban, az olyan kritika, amelyik a szlovák vezetés felelősségét firtatná szomszédai nemzeti alávetetésében, nem vált a nemzetté válás értékelésének egyik alapszempontjává.

Továbbra is a nemzeti relativizmus uralkodik,¹⁰ amelyikben a szomszédok nacionális üzelmei állnak az értékelés negatív, a hazaiak manőverei pedig a szükséges, sőt igazságos védekezésékként a pozitív oldalon. Világos, hogy a nemzeti küzdelem ilyen beállítása nélkül a hazai közvélemény is nehezen volna meggyőzhető, hiszen számára is láthatóvá válna a nemzeti küzdelem gátlástalansága, és a nemzeti relativizmus elvének uralma. Ez pedig a nemzeti összetartozást gyengítené, még hozzá nem is akár mennyire. Legalábbis az uralkodó nemzetfelfogás értelmében.

Más pedig legfeljebb elemeiben létezik, és még abban az állapotában is akadályozni kell, hogy a széles nyilvánosság értékrendjébe épüljön. Teljesen megtiltani ugyan egy alkotmányos demokráciában nem lehet, ám ismerete és hatása aránylag szűk kor-

8 A hatalmi használat egyik mestere Közép-Európa kapcsán Adolf Hitler volt. Lásd: Ullrich 2013, 762–763. p.

9 A második világháború kapcsán a nagyorosz birodalom és a kommunizmus eszméinek összekapcsolását mutatja be Orlando Figes. Az új felfogás Közép-Európa meghódítását is indokolja. (Figes 2022, 330–337. p.)

10 A nemzet modern eszméjét az egyetemes emberi jogok fölé kell emelni. Korai megfogalmazását lásd: Kant 1997, 85–86. p. Ezzel a lépéssel a különféle nemzeti érdekek relatívvá teszik az egyetemes értékeket.

látok közé szorítható. Amennyiben persze a nemzeti értelmiség nagy részével elfogadható, hogy csak a szomszédtól való nemzeti elválasztás biztosíthatja a saját nemzetük jövőjét. Jelentősebb eltérés legfontosabb elemeitől pedig veszélyezteti. A kapcsolat így saját értékrendjének csapdájába kerül. A nemzeti elválasztás nem engedi a nemzeti kultúrák összekapcsolását, összekapcsolódásuk nélkül azonban tovább éltethetők félelmeik a másiktól, azok okán pedig továbbra is fenntartható a nemzeti elválasztás rendje. Ez a rend pedig megtartja őket kicsi államnak és nemzetnek, ami tovább élteti félelmeiket és indokolja a nagyhatalmakhoz való igazodás stratégiáját. A nagyhatalmak pedig megtartják kicsinyeknek őket saját hatalmi érdekeik által vezérelten. Tehát életben tartja azokat a körülményeket, amelyek okán veszélyforrásnak tartják a másikat.

A hatalmi dominancia által hatalomba segítettek pedig saját legitimitásuk okán igazolni igyekeznek a nagyhatalmi dominancia elfogadását. Úgy érvelnek, hogy csak az adott hatalom dominanciája tudja garantálni biztonságukat a szomszédjukkal szemben, illetve kielégíteni a vele szemben támasztott igényeiket. Dominanciája emiatt kívánatos. Az alávetettség elfogadása és indoklása így egyben fenn is tartja azt. Az ellentmondássor e módon ismét és ismét újratermeli önmagát. Feloldásához a mostani ellentmondásait feloldó önazonosságra volna szükségük.

A fő hatalmi kérdés úgy hangzik, hogy lesz-e együtt elég erejük hozzá. Ma már nyilvánvaló, hogy az EU-n belül kettejüknek, esetleg hármuknak, négyüknek, ötüknek több, mint önmagukban. Továbbá nyilvánvalóan nem csak ők vannak ilyen helyzetben. És nem is csak a visegrádi négyek. Számos állam alkot különféle együttműködő csoportot az Európai Unión belül javarészt valamilyen közös érdekük és területiális közelségük okán.¹¹ Az EU-n belüli verseny egyik alapkérdése tehát nem pusztán az, hogy a visegrádi négyek, esetleg más hozzájuk csatlakozók közös szervezete működőképes lesz-e, hanem hogy hatékonyabb lesz-e a többiekénél. Ugyanis a jövőjük nemcsak az egyes tagállamok, hanem közös szervezeteik hatékonyságától is függ.

A hatékonyság nyilvánvalóan függ nemzeteik összetartásától. Ha ugyanis az országok népei közt ereszt gyökeret a meggyőződés, hogy sorsukat csak közösen vehetik a saját kezükbe, akkor az esetleges kormányváltások sem változtatnak rajta.¹² Ugyanis alkotmányos értéké válik. Ám az összetartozás tudatához véget kell vetni azon örökség dominanciájának, amelyik feldarabolta a térséget az elmúlt évszázadokban.¹³ Ahhoz azonban e gyakorlat mögött álló elveken is változtatni kell.

11 Lásd: Békés 2019; Ölveczky Anna: 1989: *kétmillió ember fogta egymás kezét*. index.hu, 2009. augusztus 25. De az egyik legrégebbi a Benelux államok.

12 Ilyen európai példa a német–francia együttműködés, amelynek lényegén ez ideig a kormányváltások nem változtattak.

13 Jászi Oszkár sorra veszi az Osztrák–Magyar Monarchián belüli irredentizmusokat, s ezek többségét megoldhatónak tekinti. (Jászi 1982, 477–481. p.)

A magyar–szlovák viszony megváltozása az egyik előfeltétele az új közép-európai viszonyrendszer megteremtésének. Amennyiben átalakulna, akkor a többiek számára is mintaként szolgálhatna. Nemcsak diplomáciai és gazdasági szempontból, hanem az átalakulásban rejlő kulturális dinamika okán is. Ha sikerrel jár, akkor a térség kulturálisan is mintát adhat másoknak, és Nyugat-Európa államainak polgárai számára is vonzóvá válhat. Mindenesetre amennyiben a közép-európai összetartozás tudata erősebbé válik a többi államcsoporténál, akkor erősebb lesz egymás segítségének szándéka is.

Amennyiben a népek összekapcsolódására épülő szövetségről beszélünk, amelyeket különböző nemzetiségűek alkotnak, akkor nemcsak az egyes államok népének kötődéséről van szó a másikéhoz, hanem az egyik nemzetnek a másikhoz, éljenek tagjai akár az egyik, akár a másik államban. Ehhez pedig az eddigi, jelentős mértékben egymás elleni harcaik hagyományára épülő nemzeti identitásuk megváltoztatására is szükség van. Különösen igaz ez a szlovák–magyar viszony ma uralkodó értékrendi alapjaira.

Persze azzal is számolni kell, hogy a változás elmarad. Az államok vezetői nem akarják korlátozni a saját ideológiai és propagandahatásukat államaik polgáira azzal, hogy a szomszéd is hatással lehet rájuk. Persze ők is a szomszédra, csak hogy ezt részben nem értik, részben a maguk hatalma szempontjából nem tekintik előnyös cserének. Így továbbra is számolni kell azok érveivel, akik valamelyik hatalom befolyása alá szeretnék vonni az országukat. Méghozzá abból a szempontból, hogy jobb-e, ha egymásra támaszkodnak ezek a nemzetek, mint ha valamelyik nagyhatalom segítőtivé válnak.

De mit is kockáztatnak összefogásuk esetén? A hagyományos értékek szempontjából a szlovákok azt, hogy a szlovákiai magyarok magyarok maradnak. A magyarok pedig azt, hogy a szlovákiai magyarok szlovákiai magyarok maradnak. Azaz Szlovákiában tovább élhet az az álláspont, hogy az állam egységére fenyegetést jelentenek a magyarok. Magyarországon pedig az elszakíttóságuk állapotának bírálata folytatódhat. A két érvrendszer persze kölcsönösen erősíti egymást, így jövőbeni súlyuktól függ a két ország és elsősorban a két nemzet együttműködése. Amennyiben együtt jobb perspektívát kínálnak népeiknek, mint külön s egymással szemben, akkor új korszakot nyithatnak. Ha nem, akkor marad a régi, méghozzá a 21. század kontinentalizációs és globalizációs kihívásai közt. Tehát hogy az Európai Unió szervezett országcsoportjainak versenyét megnyerje. Nyilvánvalóan korlátozottnak kell lennie a versenynek. Semmiképpen sem vezethet az Európai Unió felbomlásához, sőt nyilvánvalóan építenie kell. Azaz a többieknél jobb, így követésre méltó teljesítményt kell felmutatnia az államcsoportnak.

Az unión belüli érdekütközésekben a többieknél hatékonyabban kell fellépniük. Ám ami még fontosabb, az unió egészét érintő kérdésekre is jobb válaszokat kell adniuk. A globalizáció kihívásaira is olyan színvonalas megoldásokat kell kínálniuk, amelyek az egész unió számára perspektívát ígérnek. Ám ehhez mindenekelőtt maguknak kell olyanná válniuk, hogy ezt együtt és általában másoknál jobban tehessék, de legalább ugyanolyan jól.

Nyilvánvalóan nem követhetik azt az utat, amelyikre sokan tekintettek vágyakozva, és többen rá is léptek: nem lehet céljuk a dominancia. A cél az unió egészének felemelése, olyan mintát adva, amely követésre méltó. Azaz a globalizáció kihívásaira kell a legjobb és legértékesebb koncepciókat megalkotniuk.¹⁴ Az unión belüli verseny legfontosabb területe ugyanis ebben áll. Az unión belüli pozíciók elfoglalása, az unió erőforrásainak az adott fél számára kedvező elosztása mind fontos persze. Ám önmagukban csak a tévesztés folytatásának újabb és újabb epizódjai. Akkor jelentik a jövőt, ha szolgálnak valami fontossal. Az pedig nem lehet kevesebb, mint az Európai Unió visszaemelése a világ fejlődésnek élvonalába. Ami kevesebb ennél, az a globalizáció versenyében mások befolyásának európai erősödését, valamint az EU külső befolyásának gyengülését hozza. A valahol másutt megszülető újításokat az elmaradó Európa átvenni és alkalmazni már csak kisebb mértékben képes. Vagy semennyire.

Az EU-n belül ezért nem az az elsősorú kérdés, hogy kinek a kezébe kerülnek a többiek feletti dominancia eszközei, hanem hogy ki tudja megállítani Európa tévesztését és visszaemelni az uniót a világ élére. Aki erre nem képes, az úgysem marad sokáig vezető pozíciójában. Vagy ha igen, az javarészt már nem az európaiak akaratából lesz.

Közép-Európa ezért nem adhatja alább. Ha alább adja, akkor maga is a visszamaradást segíti. Közép-Európa alapvető gondja ma nagyobb, mint a múltban volt. A kihívás, ami előtt áll, nem az, illetve nem pusztán az, hogy képes lesz-e felzárkózni a nálánál fejlettebb Nyugat-Európhoz, hanem miközben Európa nyugati fele is fejlettebb nála, képes-e a Nyugatot és általa önmagát ismét a világ legfejlettebb régiójává segíteni. Tehát nem az elmaradás folytatódásához kellene felzárkóznia, még ha az mai állapotában fejlettebb is őnála. A verseny azonban már elsősorban nem kontinentális, hanem globális, amiben az európai térség nem áll jól. (Alessina–Giavazzi 2008) Mindenekelőtt azt kell hát eldöntenie az uniónak, mivé kíván válni. Megmarad-e abban az állapotában, amelyikben folytatódik az évszázada tartó folyamat, vagy szembenéz-e vele, és másként dönt. Ma tehát a közép-európai országoknak azt kellene mérlegelniük, hogy Európa fejlettebb felének globális elmaradásában kívánna-e részt venni, vagy többet akarnak.

Amelyikük az előbbi mellett dönt, az az Európai Unió közép-európaiasításában vesz részt. A saját maga hozzájuk történő felzárkózásával együtt is. A kontinens fejlett nyugati felének visszaszorulása a globális versenyben hasonló helyzetbe sodorja, mint amilyenben Közép-Európa volt vele szemben akkor, mikor még ő volt a világ legfejlettebb nagyrégiója. Ám ez egyre kevésbé van így.

Közép-Európa nemzeteinek és államainak emiatt azt kell megfogalmazniuk, mit értenek felzárkózás alatt. Csak azt, hogy Nyugat-Európát kívánják utolérni, vagy a világ élvonalába akarnak kerülni. A kettő egykor ugyanaz volt. Korunkban azonban egyre

14 Az Európai Unió problémáit sorolja Gyurgyák János. (Gyurgyák 2018, 198–203. p.)

kevésbé. Ámde a legfejlettebbek közé mégis velük juthatnak. Avagy velük csúszhatnak tovább egyre hátrébb. Ha pedig Európa az egyre inkább elébe kerülő hatalmak küzdőterévé válik, akkor maguk is az ő eszközeiké silányulnak. Mint ahogy az Európai Unió többi tagállama is. Megjegyzendő, hogy együtt elkerülhetik ezt a sorsot, mint ahogy korábban együtt a közép-európai kis nemzetek is elkerülhették volna alávettetésüket.

Amennyiben ezen most változtatnának, akkor a Nyugatnak mutatnának mintát. Ezzel pedig maguknak is esélyt teremtenének. Nemcsak az EU-n belüli befolyásuk nőne, hanem a jövőendő mintájának alapformáját is megalkotnák.

Ez egyben a felelősségük is. Sokkal nagyobb ez a felelősség a korábinál. Ám aki uniós tagságát komolyan veszi, az a többiekért is felel, nemcsak magáért. Még pontosabban a többekkel együtt magáért. Ez a felelősség immár nem a mások feletti uralom adta kötelességekből, hanem a közös fejlődés lehetőségéből ered. Maguk által a többiek emelkedését is segíteniük kell a feleknek. Ha ugyanis a magukét olyan formába öntik, amely a többieket is gazdagítja, és kölcsönös ez az igyekezet, akkor újabb és újabb ösztönzést kapnak egymástól.

A félelem

Amennyiben az eddig uralkodó nemzetfelfogás értékrendjéből indítunk, akkor a nemzeti identitás abszolút értékének megingása egyben az egész megroppanását eredményezheti.¹⁵ Ha a nemzeti relativizmus önellentmondása egybekapcsolódik a nemzet gyengülésével, akkor a globalizáció nyomása alatt széthullhat a nemzeti összetartozás.¹⁶ Így védekezni kell a relativizmus eredményezte legjelentősebb, a jelenben is politikai jelentőséggel bíró döntéseket. Legyenek bármilyen embertelenek, továbbra is magyarázni kell őket a saját közvélemény előtt, helyességüket bizonygatva. Az érvényességüket pedig fenn kell tartani, amennyiben mai hatalmi érdekeket érintenek. Persze, ha megváltozik a nemzeti érdek, akkor változtathatók, ám a mostani érdekek mentén. Javarészt szimbolikusan, érdemi jóvátétel nélkül.¹⁷ Így a sajátjaik közül senki sem veszíti el a megszerzett előnyt és javakat, ugyanakkor külpolitikai előny kovácsolható a szimbolikus gesztusból. Azaz a múltbéli nemzeti relativizmus töredékes megbánása jelenbéli nemzeti érdekérvényesítéssé tehető. A múltbéli embertelenségek így mai érdekek eszközeivé válhatnak, ami a tényle-

15 Robert Holton már az ezredforduló előtt úgy látta, hogy a nemzeti kultúrák a homogenizáció, vagy a polarizáció, avagy a hibridizáció útjára sodródnak. (Holton 1998, 161–185. p.)

16 A Nyugat civilizációs gondjait mutatja be Johan Goldberg. Goldberg 2018, 451–456. p. Az USA-ban élő illetén félelmének kiváló összefoglalása: Shapiro 2021.

17 Például a magyarok kitelepítése kapcsán időnként elhangzó egyéni sajnálkozásból nem következik nyelvük hivatalossá tételének követelése, sem önkormányzatiságuké. Állami elnézés és megbánás pedig mindmáig nincsen.

ges megbánásukat több mint illuzórikussá teszi. Egy pozícióvá válik, amely egy új helyzetben taktikai szempontok szerint használható.

Közben fenntartható a közvélekedés, hogy a lépés a mai előnyüket szolgálja, valamint hogy a másik fél amúgy is nagyobb bűnöket követett el. A korábbi előny pedig egy másik helyzetben újabb előnnyé transzformálható. Ebben a kontextusban a nemzeti relativizmus kritikája a döntéshozatal vezérlő elveként nyilvánvalóan fel sem merül, így más elvvel történő felváltása sem. Hiszen érdemi jóvátétel híján akár a legsötétebb következménye is érdekérvényesítéssé tehető a későbbiekben. Ekképpen a céltudatosan megalkotott szimbolikus gesztusok is a relativizmus eszközévé tehetők. Átvaló meg lehet szabadulni a régi külpolitikai teher jelentős részétől érdemi jóvátétel nélkül és főként a kiváltó értékrend lényegi bírálatainak megkerülésével.¹⁸ Azaz szimbolikus akár a konkrét embertelenség is elítélhető,¹⁹ ám a nemzeti célok elsődlegessége alapérték marad.

Ezen a módon minden újabb nagyhatalom érkezésekor megtartható a korábbi rendszer és értékrend számos eleme. A nemzet életének folytatása pedig a korábbi továbbvitele. Mivel mások döntenek róluk, ezért ott kell fenntartani a folytonosságot, ahol az velük elfogadtatható. Egyben persze váltani is kell, hiszen elvárják. A megfelelő arány eltalálása adja a jó, eredményes helyezkedés politikájának mértékét.

Az újabb hatalmi helyzetben a későbbiek sem találnak mást, mint a korábbiak nemzetfelfogását, és azt kell hozzáilleszteni a dominanciát szerzett nagyhatalom által helyesnek tartott ideológiához. A későbbi kombináció főként a korábbi uralkodó nagyhatalmi ideológiát igyekszik eltávolítani az új értékrendből, és így a nemzetfelfogás alappillérei átmenthetők. Velük pedig az a bizonytalanság, ami a nacionalizmus belső ellentmondásából ered, különösképpen a szuverenitásukban fenyegetett közép-európai államokban és a kulturális létükben fenyegetett nemzeteikben. Ez a félelem persze egyben a tradicionális nemzeti vezetőréteg félelme is befolyásának elvesztésétől.²⁰

A nagyhatalom érdekelt a közép-európai kis nemzetek közti ellenségeskedés fenntartásában. Ellenségeskedésük korlátját az ő érdekeinek a további támogatása jelenti. Számára az uraltak megosztottsága előnyös, hiszen így nem képesek ellenszegülni akaratainak. Persze annyiban, amennyiben konfliktusaik nem vonnak el számottevő erőt az ő küzdelmeinek támogatásától. Mérséklő hatását ezért tévedés az uraltak nemzeti agresszivitásának megváltoztatásaként értelmezni. Annak végső értékeihez nem nyúlnak, pontosabban a saját ideológiájához történő igazítását várják el.²¹ Az adott

18 A zsidók deportálása háborús bűnnek nyilvánul. A németek és a magyarok elűldözése nem. A csehekéről pedig hallgatni kell.

19 A zsidók deportálása ilyen.

20 A nacionalizmus egyik értelmezése, hogy az a modern világban a tömegeket mozgósító ideológia. (Kedourie 2000)

21 Sztálin egyik a térségben alkalmazott gondolata a nacionalizmus és az osztályharc összekapcsolása. Ez különösen sújtotta a magyarokat Csehszlovákiában.

nemzet „realista”, tehát ebben az esetben az új nagyhatalom uralmát tudomásul vevő, sőt esetenként ahhoz kötődő teoretikusai főként az igazodás mikéntjéről vitáztak. Jó néhányan amiatt, mert a formálisan akceptált ideológiai formulációk mögött a tudományosság is helyet kaphat.

Különös fontossággal bír persze az a jól ismert megállapítás, hogy a térség két domináns nagyhatalmának ideológiája lényegileg kollektivistá volt.²² A nemzeti agresszivitás hozzáillesztése így nem jelentett különösebb nehézséget. De a két világháború közötti Franciaország uralkodó nemzetfelfogása sem jelentett²³ akadályt. 1989-et követően pedig az Európai Unió érdemben nem foglalkozott a problémakörrel, ám leszögezhetjük, hogy nem is lett volna rá képes. Az, hogy Franciaország nemzeti kisebbségeinek létezését sem ismerte el, nem jelentett és nem is jelent különösebb nehézséget számára az Európai Unió szabály- és intézményrendszerében. Az unió nem foglalkozott, és mindmáig érdemben nem is foglalkozik a kérdéssel.²⁴

A magyar és szlovák nemzeti konfliktusok újabb és újabb értelmezései ugyan pontosabban néznek szembe a 20. század örökségével, ám a két nemzeti identitás lényege ezzel nem alakult át. Olyan új komplex identitás ugyanis, amely felválthatná, nem fejlődhetett ki a térségben. Sem az ilyen államtípusok, sem az ilyen irányba mutató térségbeli koncepciók – legyenek eleméletiek vagy szépirodalmiak – nem váltak a nemzetek és az államaik közti kapcsolatok gerincévé. Így pedig az új évszázad lehetőségeire épülő összetartozás-tudat nem fejlődhetett ki belőlük.

Irodalom

- Alessina, Albertino–Giavazzi, Francesco 2008. *Európa jövője. Reform vagy hanyatlás*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Arendt, Hannah 1951. *The Origins of Totalitarianism*. New York, Schocken Books.
- Békés Márton (szerk.) 2019. *Európa jövője. V4 – egység és erő*. Budapest, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány.
- Bibó István 1996. *Bieda východoeurópských malých štátov*. Bratislava, Kalligram.
- Czímer Gábor: *Beneš-dekrétumok: az állam mindenáron bevégezné a földelkobzást*. Új Szó, 2024. július 17.
- Figes, Orlando 2022. *Eine Geschichte Russlands*. Stuttgart, Klett Cotta.

22 Hannah Arendt fejt ki, hogy a nácizmus és a szovjet kommunizmus politikai rendszere egy típusba tartozik. Persze az értékrendjeik is közeleiek. (Arendt 1951)

23 Franciaország minden állampolgára francia. Akik pedig nem állampolgárai, azok nem franciák.

24 Tárnok Balázs: *Az Európai Bizottság lesöpörte az asztalról a Minority SafePack kisebbségvédelmi kezdeményezést*. https://eustrat.uni-nke.hu/document/eski-uni-nke-hu/Dr%20T%C3%A1rnok%20Bal%C3%A1zs_2021.%2001.15.pdf

- Goldberg, Johan 2018. *A Nyugat öngyilkossága*. Budapest, Alexandra Könyvkiadó.
- Gyurgyák János 2018. *Európa alkonya?* Budapest, Osiris Kiadó.
- Holton, Robert 1998. *Globalization and the Nation-State*. London, Macmillan Press.
- Horowitz, Donald L. 2000. *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press.
- Jászi Oszkár 1982. *A Habsburg-Monarchia felbomlása*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Kant, Immanuel 1997. *Történefilozófiai írások*. Budapest, Ictus.
- Kedourie, Elie 2000. *Nationalism*. Oxford, Blackwell Publishers.
- Ormos Mária 2007. *Közép-Európa Volt? Van? Lesz?* Budapest, Napvilág Kiadó.
- Romsics Ignác 2020. *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Shapiro, Ben 2021. *Hogyan pusztítsuk el Amerikát három egyszerű lépésben?* Budapest, Alexandra Kiadó.
- Ullrich, Volker 2013. *Hitler. Die Jahre des Aufstiegs*. Frankfurt am Main, S. Fischer Verlag.

LÁSZLÓ ÖLLÖS

THE DANGER OF CRITICIZING NATIONAL IDENTITY

The criticism of national identity, particularly in the case of the two Central European nations, Hungary and Slovakia, presumably evokes the fear that the sense of belonging within their respective nations will crack. They have become so deeply entangled in the public popularization of their various compromises that the open criticism of identity before their own national public opinion would undermine the foundational pillars of national togetherness. This viewpoint essentially demonstrates that in the 21st century, they lack a new concept for the further development of national identity. They still want to and are only able to imagine the world within the old frameworks. However, if it can be shown that there is no talk of shattering the entire cultural order, but rather that a design for changes is being offered that precisely enables its continued existence, and the process opens up space for most of them—new space at that—then fear can turn into curiosity. Of course, one must also reckon with the possibility that change will not occur. The leaders of the states do not want to limit their own ideological and propaganda influence on the citizens of their states by allowing the neighbour to also have an influence on them. Naturally, they can also influence the neighbour, but partly they do not understand this, and partly they do not regard it as an advantageous exchange from the perspective of their own power. Thus, one must continue to reckon with the arguments of those who wish to bring their country under the influence of some power. Specifically, from the perspective of whether it is better for these nations to rely on one another than to become helpers of some great power.